

Nr 132.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anvisande av vissa investeringsanslag för uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter för försvaret; given Stockholms slott den 1 mars 1946.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande statsrådet hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 1 mars 1946.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, MYRDAL, ZETTERBERG, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

Efter gemensam beredning med cheferna för försvars- och finansdepartementen anför statsrådet Sköld, i egenskap av särskilt förordnad föredragande av vissa försvarsärenden följande.

På förslag av Kungl. Maj:t i proposition nr 179 beslöt 1943 års riksdag (r. skr. nr 320), att den förbandsvis bedrivna tvätt- och reparationsverksamheten i fråga om intendenturmateriel vid försvaret skulle rationaliseras ge-

nom koncentration av verkstadsdriften till ett fåtal centrala tvätt- och reparationsanstalter. Tillika ställde riksdagen tillhoppa 3 070 000 kronor till Kungl. Maj:ts förfogande dels för uppförande av centrala dylika anstalter i Stockholm och Boden samt på Gotland, dels ock för anskaffning av maskiner och annan utrustning för anstalterna i fråga.

Vidare anvisade 1944 års riksdag på förslag av Kungl. Maj:t i proposition nr 112 (r. skr. nr 327) tillhoppa 3 570 000 kronor dels för uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter för försvaret i Långsele, Herrljunga och Mjölby, dels för visst markförvärv, dels ock för anskaffning av maskiner och annan utrustning för anstalterna i fråga.

Slutligen medgav 1944 års höstriksdag (r. skr. nr 497) på förslag av Kungl. Maj:t i proposition nr 288, att den av 1943 års riksdag beslutade centrala tvätt- och reparationsanstalten i Boden finge för en ytterligare kostnad av tillhoppa 262 000 kronor dimensioneras för tillgodoseende jämväl av visst civilt tvättbehov.

Av ifrågavarande anstalter är den för Gotland avsedda numera färdigställd och tagen i bruk. För den för Stockholmsområdet avsedda anstalten har Kungl. Maj:t genom beslut den 18 januari 1946 fastställt situationsplan och ritningar ävensom meddelat byggnadstillstånd. Frågan om fastställelse av situationsplan och meddelande av byggnadstillstånd för Boden-anstalten är för närvarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Situationsplaner och ritningar för övriga anstalter äro under utarbetande inom försvarets fabriksstyrelse.

I skrivelse den 27 augusti 1945 rörande fabriksverkets anslagsbehov för nästkommande budgetår har *fabriksstyrelsen* hemställt, att för uppförande av de av riksdagen beslutade centrala tvätt- och reparationsanstalterna ävensom för anskaffning av maskiner och annan utrustning för anstalterna måtte, utöver redan anvisade medel, under försvarets fabriksfond anvisas ytterligare (406 800 + 611 900 =) 1 018 700 kronor.

Rörande anslagsberäkningarna inhämtas av fabriksstyrelsens skrivelse i huvudsak följande.

Byggnadskostnader.

Merkostnaderna för *anläggningen i Visby* hade uppskattats till 43 000 kronor. Kostnadsökningen förorsakades av dels viss ändring med avsende å anstaltens förläggning, dels tillkomsten av en särskild tjänstebostad, dels inträdd stegring av byggnadskostnaderna, dels ock ökad belastning å posten till administrations- och oförutsedda kostnader.

I fråga om *anläggningen i Stockholm* uppvägdes merkostnaderna för tjänstebostad och oförutsedda utgifter samt på grund av inträdd prisstegring av en kostnadsminskning, sammanhängande med att någon pannanläggning icke behövde utföras, enär anstaltens uppvärmningsbehov komme att tillgodoses genom anknnytning till Stockholms stads ångkraftverk vid Lövsta. Den totala kostnadsminskningen beräknades till 22 200 kronor.

Vid *anläggningen i Boden* uppvägdes kostnadsökningarna genom en minskning av anläggningskostnaderna vid övergång till elektrisk drift. Byggnadskostnaderna beräknades med 17 000 kronor understiga anslagsberäkningarna.

För de återstående anstalterna hade från den tidpunkt, då beräkningarna gjorts, en prisstegring av 5 % inträtt, motsvarande en kostnadsökning av sammanlagt 117 000 kronor. De erfarenheter, som vunnits vid byggnadsentreprenaden för den i prisläge med Långsele-anstalten jämförliga Boden-anstalten, gäve även vid handen, att för *Långsele-anläggningen* kunde förväntas uppkomma en kostnadsökning uppgående till — utöver av inträdd prisstegring förorsakad merkostnad — 56 000 kronor.

Kostnaderna för *värme, sanitet och ventilation* beräknades öka med 113 000 kronor, huvudsakligen sammanhängande med att vid varje anstalt ansetts böra installeras två mindre ångpannor i stället för en större.

Kostnaderna för *administration och oförutsedda utgifter*, vilka ursprungligen upptagits med omkring 6 % av byggnadskostnaden, hade befunnits vara för lågt beräknade och borde i stället upptagas med ett till 10 % av byggnadskostnaderna förhöjt belopp, motsvarande sammanlagt 110 000 kronor.

Den *sammanlagda ökningen av byggnadskostnaderna* för samtliga sex anstalter uppginge sålunda till (43 000 — 22 200 — 17 000 + 117 000 + 56 000 + 113 000 + 110 000 =) 399 800 kronor. Härtill komme, därest Stockholmsanläggningen utbyggdes för att kunna mottaga tvätt från civila statsmyndigheter i Stockholm, ytterligare 7 000 kronor, varvid den totala kostnadsökningen uppginge till 406 800 kronor.

Maskinkostnader.

Vid de ursprungliga beräkningarna hade kostnaderna för *brand- och luftskyddsutrustning, verktygsutrustning, telefoninstallationer, vissa smärre maskiner m. m. samt kontorsutrustning* icke alls eller endast ofullständigt medtagits. Det hade bland annat förutsatts, att vid förbandens underhållstjänst utnyttjade maskiner i viss utsträckning skulle kunna överflyttas till de nya anstalterna. Enär dessa maskiner numera så förslitits, att de icke längre vore lämpliga för installerande i de nya anstalterna, bleve nyanskaffning av maskiner i högre grad erforderlig än som ursprungligen förutsatts. Det ökade anslagsbehovet för de nu nämnda ändamålen uppginge till sammanlagt 317 400 kronor, varav omkring 130 000 kronor vore att hänföra till ersättningsanskaffning för förslitna maskiner.

I fråga om kostnader, sammanhängande med *planerade rationaliseringsåtgärder*, uppginge kostnadsökningen till 119 565 kronor. Den vid rationaliseringsåtgärder uppkommande kostnadsbesparingen beräknades uppgå till lågt räknat 25 000 kronor årligen.

I fråga om *anläggningen i Visby* uppkomme en kostnadsökning av 7 800 kronor, förorsakad av att den ringa omfattningen av maskinleveranser till denna anstalt icke möjliggjort ett utnyttjande av marknadsläget.

För *administrationskostnader* borde, enligt vad erfarenheten givit vid handen, upptagas en särskild post, motsvarande mellan 5 och 6 % av maskinläggningens kostnaden. Med utgångspunkt härifrån skulle dessa kostnader sammanlagt uppgå till 119 135 kronor.

Den *sammanlagda kostnadsökningen för maskinanskaffningarna* utgjorde således (317 400 + 119 565 + 7 800 + 119 135 =) 563 900 kronor. Därest Stockholmsanstalten skulle dimensioneras för tillgodoseende av tvättbehovet åt civila myndigheter i Stockholm, ökades beloppet med 48 000 kronor till 611 900 kronor.

Överbefälhavaren har i anledning av fabriksstyrelsens anslagssäskanden anför, att de uppkomna kostnadsökningarna syntes vara ägnade att i viss mån rubba de beräkningar, på vilka centraliseringsplanen grundats. Härtill kom-

me att man icke kunde bortse från sambandet mellan behovet av centrala tvätt- och reparationsanstalter och den förändrade försvarsorganisation, som kunde komma att framgå av 1945 års försvarskommittés utredning. Vidare kunde framhållas, att på erfarenhet grundad kännedom saknades om de fördelar i ekonomiskt och annat avseende, som eventuellt vore att förvänta som resultat av den beslutade centraliseringen. Slutligen borde icke förbises, att den väntade nedgången i värnpliktskontingenternas storlek under de närmaste åren kunde beräknas medföra, att tvätt- och reparationsverksamheten i icke ringa mån minskade i omfattning. Nu angivna omständigheter syntes överbefälhavaren tala för att en viss återhållsamhet iakttoges i fråga om det fastställda programmets genomförande. Överbefälhavaren ansåge sig därför böra ifrågasätta, om icke tills vidare borde anstå med uppförande av en utav de beslutade anstalterna. Härigenom frigjorda, redan anvisade medel skulle därigenom kunna tagas i anspråk för bestridande av kostnadsökningarna för de övriga anstalterna.

I anledning av de utav överbefälhavaren framförda erinringarna må nämnas, att redan tidigare i olika sammanhang viss kritik riktats mot ett genomförande i full utsträckning av den beslutade centraliseringen av tvätt- och reparationstjänsten vid försvaret.

Sålunda anhöll *aktiebolaget Eric Andersson & C:o skofabriker, Hallsberg*, i skrift den 11 december 1944 till chefen för försvarsdepartementet, att undersökning måtte verkställas rörande fördelarna av att utföra reparationer av skodon för försvarets räkning vid privata skofabriker i stället för vid de beslutade centralanstalterna.

Vidare framhöll *försvarsverkens civila personals förbund* i skrift den 7 februari 1945 till chefen för försvarsdepartementet, hurusom under beredskapstiden åtskilliga åtgärder vidtagits i syfte att rationalisera driften vid förbandsverkstäderna. På en del garnisonsorter med flera förband hade sammanslagning av verkstäderna skett, vilket medfört ur driftssynpunkt goda resultat. Genom vissa effektiviseringar syntes ytterligare förbättringar kunna ernås för en jämförelsevis obetydlig kostnad. Intendenturverkstädernas arbete hade städse kännetecknats av högsta möjliga kvalitet. Jämväl efter den garnisonsvis genomförda centraliseringen av verkstadsdriften hade arbetets höga kvalitet kunnat upprätthållas. Även med bortseende från kvalitetskravet syntes underhållstjänsten vid de planerade centralanstalterna icke kunna ombesörjas lika effektivt som vid förbandsverkstäderna. Enligt förbundets åsikt borde den beslutade centraliseringen begränsas till de för Stockholm, Boden och Gotland avsedda anläggningarna; i övrigt borde centraliseringen genomföras garnisonsvis.

Förbundets framställning utmynnade i en hemställan om att utredning måtte ske rörande fördelarna av en centralisering av underhållstjänsten enligt det av statsmakterna beslutade programmet.

I över ifrågavarande framställningar infordrade *yttranden* framkommo olika synpunkter på frågan om underhållstjänstens centralisering. *Arméför-*

valtningens intendenturavdelning uttryckte tvivel, huruvida de planerade centralanstalterna skulle komma att visa sig konkurrenskraftiga gentemot den privata industrien, samt ifrågasatte hållbarheten av de ekonomiska kalkyler, på vilka beslutet om centraliseringen grundats. Den försöksverksamhet, som alltsedan år 1941 bedrivits i intendenturavdelningens regi, hade visat, att väsentliga besparingar stode att vinna genom ökad mekanisering och förbättrade arbetsmetoder vid garnisonsvis eller förbandsvis anordnade verkstäder. För en revidering av de planerade centraliseringsåtgärderna talade bl. a. tillkomsten av förenklade reparationsmetoder samt konstruktionen av slitstarkare skodon. Med hänsyn till att ett flertal för frågans bedömande betydelsefulla faktorer tillkommit efter det beslutet om underhållstjänstens centralisering fattats understödde intendenturavdelningen den av försvarsverkens civila personals förbund gjorda framställningen om förnyad undersökning rörande fördelarna av centraliseringen. *Svenska skofabrikantföreningen* framhöll, att de privata skofabrikernas prissättning av reparationsarbetena understigit reparationskostnaderna vid förbandsverkstäderna. *Försvarets fabriksstyrelse* påpekade, att den vid marinens centrala beklädnadsverkstad tillämpade prissättningen vid skoreparationer utvisat, att en rationellt driven statlig reparationsverkstad vore i stånd att utföra reparationsarbeten till priser, understigande dem som tillämpades inom den privata industrien. Vad kvalitetsfrågan beträffade syntes förutsättningarna för ett gott arbete i varje fall icke vara mindre vid en större anstalt än vid en liten verkstad. Centraliseringsfrågan vore helt en ekonomisk fråga. Centraliseringen borde drivas så långt, att den sammanlagda kostnaden för reparationer och transporter bleve den minsta möjliga. Storleksordningen av de beslutade reparationsverkstäderna för textilier och skodon anslöte sig för övrigt nära till intendenturavdelningens försöksverkstäder. Såvitt fabriksstyrelsen kunnat finna, hade de till grund för beslutet om underhållstjänstens centralisering liggande beräkningarna i stort sett visat sig vara riktiga. Den av personalförbundet gjorda framställningen borde fördenskull icke föranleda någon åtgärd.

I syfte att få de mot centraliseringsplanens fullföljande framställda anmärkningarna allsidigt och sakkunnigt belysta uppdrog Kungl. Maj:t den 29 juni 1945 på min hemställan åt generaldirektören C. T. Sällfors att, med beaktande av föreliggande erfarenheter rörande driftsresultatet vid de genom intendenturavdelningens försorg garnisonsvis centraliserade reparationsanstalterna, verkställa översyn av föreliggande beräkningar rörande de vinster i ekonomiskt hänseende, som kunde uppkomma vid genomförandet av 1944 års riksdags beslut i jämförelse med motsvarande vinster vid centralisering i enlighet med av intendenturavdelningen angivna riktlinjer, samt att till Kungl. Maj:t inkomma med redogörelse i ämnet.

Generaldirektören Sällfors — i det följande benämnd *utredningsmannen* — har till fullföljande av det honom givna uppdraget den 21 december 1945 till chefen för försvarsdepartementet överlämnat *ekonomisk utredning angående viss centralisering av underhållstjänsten för intendenturmateriel m. m.*

Den sålunda verkställda utredningen har i stort sett bekräftat riktigheten av de tidigare beräkningar, på vilka den av statsmakterna beslutade centraliseringen av underhållstjänsten grundats, samt har givit ytterligare belägg för att en centralisering av tvätt- och reparationstjänsten för försvaret inom mellersta Norrland samt västra och östra Götaland till tre större centralanstalter i Långsele, Herrljunga och Mjölby kommer att medföra en betydande besparing i jämförelse med det förslag till garnisonsvis ordnad centralisering, vars genomförande förordats av intendenturavdelningen. Kostnadsberäkningarna ha givit till resultat, att de årliga driftkostnaderna för de olika grenarna av underhållstjänsten enligt nämnda båda alternativ skulle gestalta sig på följande sätt.

Verksamhetsgren	Årskostnad vid till tre anstalter centraliserad drift kronor	Årskostnad vid garnisonsvis ordnad drift kronor
Vattentvätt	743 200	1 028 180
Kemisk tvätt	144 230	148 190
Textilreparationer	349 340	677 250
Skoreparationer	523 850	1 024 210
Summa	1 760 620	2 877 830

Den årliga besparingen vid en helt genomförd centralisering till omfördälda tre centralanstalter har således beräknats till omkring 1 115 000 kronor vid jämförelse med årskostnaderna vid garnisonsvis genomförd centralisering.

Utredningsmannen har vidare funnit, att vid ett bibehållande av befintliga mindre tvätt- och reparationsanstalter i Umeå och Karlstad — vilka med hänsyn till nämnda garnisonsorters från närmaste centralanstalt avskilda belägenhet enligt 1944 års riksdagsbeslut avsetts skola bibehållas även efter genomförd centralisering — den angivna besparingen skulle komma att minskas med i runt tal 135 000 kronor till omkring 980 000 kronor årligen.

Utredningsmannen har med stöd av de verkställda beräkningarna föreslagit, att försvarets tvätt- och reparationstjänst för mellersta Norrland samt västra och östra Götaland i sin helhet koncentreras till de tre anstalterna i Långsele, Herrljunga och Mjölby och att således tvätt- och reparationsanstalterna i Umeå och Karlstad nedläggas. Ur ekonomisk synpunkt förordar utredningsmannen även nedläggande av de till Falun och Gävle förlagda anstalterna för vattentvätt och reparation av vattentvättgods, vilka anstalter avsetts skola bibehållas jämväl efter genomförd centralisering.

Jag anser mig här icke kunna ingå på en uttömmande redogörelse för de tekniska beräkningar, på vilka utredningsmannen grundat de ekonomiska kalkylerna. Härutinnan torde jag få hänvisa till handlingarna i ärendet, vilka komma att tillställas vederbörande riksdagsutskott. Följande ur utredningsmaterialet hämtade uppgifter torde dock böra här återgivas.

Genomsnittskostnaden per kilogram *vattentvättgods* vid nuvarande prisläge har beräknats till 21,1 öre vid helt centraliserad drift och till 29,3 öre vid garnisonsvis anordnad drift. För *textilreparationer* har genomsnittliga kostnaden beräknats till 40,7 öre, respektive 77,9 öre per kilogram. För *skoreparationer* har genomsnittskostnaden uträknats till 2 kronor 80 öre, respektive 5 kronor 47 öre per par skodon.

För varje verksamhetsgren ha beräkningarna baserats på följande *kostnadsslag*, nämligen direkta och indirekta arbetslöner, förmanslöner, anstaltsledning, sociala omkostnader, transportkostnader, tvättmedel, vatten och avhårdningsmedel, elektrisk energi, värmekostnad, lokalhyra, maskin- och inventariehyra samt förvaltningskostnader.

Arbetslönerna ha uträknats under hänsynstagande till gällande dyrortsgruppering och på grundval av gällande avtal. Erforderliga *transporter* till och från anstalterna samt förekommande transportbehov inom desamma ha ingående studerats. Det i varje särskilt fall billigaste och för förefintliga transportbehov ändamålsenligaste transportsättet har därvid beräknats. Detaljerade uträkningar för varje anstalt ha upprättats.

En till tre anstalter centraliserad verkstadsdrift medför i jämförelse med garnisonsvis ordnad verkstadsdrift *besparingar* inom i regel samtliga kostnadsslag med undantag av transportkostnadskontot. Besparingarna i arbetslöner, vilka relativt sett äro betydande, sammanhånga huvudsakligen med den längre gående mekanisering och specialisering av arbetsoperationerna, som blir möjlig att genomföra vid centralanstalterna.

Ur *kvalitetssynpunkt* kan underhållsarbetet förväntas bliva minst lika bra utfört vid centralanstalterna, vilka komma att förfoga över bättre teknisk expertis än mindre anstalter.

Löpande *mindre reparations- och ändringsarbeten* beträffande kommisspersedlar vid förbanden förutsätts skola utlämnas på entreprenad till civila skräddare. Enklare pressning av plagg, påsyning av gradbeteckningar o. dyl. böra dock utföras vid förbandspersedelförråden såsom deltidarbete för därstädes i övrigt anställd personal.

En eventuell *övergång till skoreparationer* enligt den s. k. *Ago-metoden* — innebärande att ersättningssulan anbringas å skodonet genom klistring — anses icke böra inverka på frågan om centralisering av underhållstjänsten, enär även vid fullständig övergång till nämnda skolagningsmetod centraliseringen skulle innebära betydande årliga driftkostnadsbesparingar i jämförelse med garnisonsvis ordnad verkstadsdrift.

Verkställd undersökning har givit vid handen, att *skoreparationspriset* vid centralanstalterna kommer att understiga reparationspriset vid privata skofabriker. Förefintliga möjligheter att kombinera en omfattande årlig reparationsvolym av skodon för försvaret med övriga tvätt- och reparationsarbeten för intendenturmateriel, varigenom såväl transport- som administrationskostnader kunna hållas nere för samtliga verksamhetsgrenar, tala för att skoreparationerna förläggas till centrala statliga anstalter.

Utbildningen av värnpliktiga skomakare och skräddare förutsättes skola förläggas till centralanstalterna.

Över utredningen ha *yttranden* inhämtats från *överbefälhavaren, arméförvaltningens intendenturavdelning* och *försvarets fabriksstyrelse*. Därjämte ha *försvarets civila tjänstemannaförbund, försvarsverkens civila personals förbund, 1945 års skoutredning* och *svenska skofabrikantföreningen* begagnat sig av erhållet tillfälle att yttra sig över utredningen. Ur de avgivna yttrandena må följande återgivas:

Överbefälhavaren: Lönekostnaderna, som i genomsnitt belöpte sig till omkring $\frac{1}{3}$ av de totala kostnaderna, uppginge till högre belopp för den s. k. garnisonsplanen än för centralplanen. Till en del syntes detta bero på att de nuvarande anstalterna i vissa fall vore förlagda till högre dyrorter. Då inom en icke alltför avlägsen framtid en ny dyrortsgruppering kunde förväntas bliva genomförd, varigenom skillnaden mellan de olika dyrorterna torde komma att avsevärt reduceras, syntes den beräknade vinsten härigenom komma att i viss grad beskäras. I fråga om utförande av smärre reparationsarbeten ägde en organisation med egna serviceorgan vid förbanden företräde framför den av utredningsmannen förordade. En i huvudsak garnisonsvis anordnad tvätt- och reparationstjänst vore ur krigsberedskapssynpunkt att föredraga framför en till ett fåtal anstalter centraliserad underhållstjänst. Om emellertid efter omprövning av de ekonomiska beräkningarna centralplanen ansåges böra givas företräde, borde frågan om service-tjänsten vid förbanden först bli föremål för ytterligare övervägande.

Intendenturavdelningen: Ur militär synpunkt bleve förbanden otvivelaktigt bättre betjänade av garnisonsvis anordnade anstalter än av centrala sådana. Intendenturavdelningen ville visserligen icke göra gällande, att underhållsarbetet vid de centrala anstalterna skulle bli sämre utfört än vid de under avdelningen sorterande verkstäderna, men alla med reparations-tjänsten i övrigt förknippade omständigheter ställde sig enklare vid garnisonsplanen. Omloppstiden för reparationerna ökades på grund av försändningarna av tvättgodset, och detta krävde i sin tur en ökning av persedelstocken. Intendenturavdelningen kunde icke biträda förslaget om utlämnande till civila entreprenörer av vissa mindre arbeten. En dylik servicetjänst skulle ställa sig dyrbar. Likaså måste tanken att en del enklare arbetsuppgifter skulle uppdragas åt icke yrkeskunnig förrådspersonal betecknas som verk-lighetsfrämmande. Erfarenheten talade för att sådan personal snart framställdes krav på avtalsenlig skräddarlön. Vid varje förband, som saknade egen verkstad eller verkstad i omedelbar närhet, borde finnas en mindre serviceverkstad med en skrädderi- och en skomakeriarbetare. Till förslaget om att yrkesutbildningen av värnpliktiga skomakare och skräddare skulle förläggas till centralanstalterna måste intendenturavdelningen ställa sig frågande. Tjänstgöring som tempoarbetare vid en specialmaskin skapade icke några för fältbruk dugliga hantverkare. Ur beredskapssynpunkt vore det otillfredsställande att ersätta de lokala verkstäderna med centrala sådana, vilkas möjligheter att expandera vore begränsade. Transportproblemen bleve svåra att bemästra i krigstid. Vad anginge de ekonomiska beräkningarna, kunde dessa icke anses hållbara. En väsentlig del av besparingarna hade framkommit genom att för centralanstalternas del räknats med billigare orter än för garnisonsverkstäderna. Transportkostnaderna vore genomgående upptagna till för låga belopp. Lönejämförelserna vore i vissa delar grundade på osäkra faktorer. I kvalitativt hänseende vore det hantverksmässigt utförda arbetet värdefullare än det fabriksmässiga. I händelse av ett genomförande av Ago-metoden vore det oekonomiskt att uppföra stora fabriksanläggningar med dyrbar maskinutrustning, som måhända aldrig behövde komma till användning. Enligt intendenturavdelningens beräkningar utgjorde årskostnaderna för centralplanen 1 939 589 kronor och för garnisonsplanen 2 144 390 kronor, vadan den vid centralisering uppkommande vinsten begränsades till 204 801 kronor. Med hänsyn till de med en centralisering av underhållstjänsten förknippade olägenheterna borde en centralisering av verksamheten till anstalterna i Långsele, Herrljunga och Mjölby anstå i avbidan på resultatet av verksamheten vid anstalterna i Stockholm och Boden.

Försvarets fabriksstyrelse: Den av utredningsmannen verkställda kost-

nadsjämförelsen byggde såvitt styrelsen kunnat bedöma på objektivt riktiga kalkyler och utvisade klart, att ur ekonomisk synpunkt den längre gående centraliseringen borde genomföras.

Försvarsverkens civila personals förbund: Kostnadsberäkningarna i vad anginge centralplanen vore i många avseenden alltför optimistiska. Å andra sidan hade i beräkningarna för garnisonsplanen vissa poster enligt förbundets uppfattning upptagits till för höga belopp. Av de beräknade kostnadsbesparingarna i fråga om lönerna vore en del förorsakad av dyrortsskillnaderna mellan de orter, där de centrala anstalterna skulle förläggas, och de orter, där garnisonsverkstäderna nu låge. Då de senare orterna vore förhållandevis högt placerade, hade här uppkommit en ganska betydande vinst. Denna vore emellertid illusorisk, då det kunde förutses, att dyrortsgrupperingen inom en snar framtid komme att ändras, vilket medförde, att lönerna i exempelvis Herrljunga (A-ort) helt automatiskt komme att höjas. En annan och högst väsentlig del av centralplanens vinst i fråga om löneomkostnaderna hade i utredningen tillkommit därigenom, att ackordspriserna för garnisonsplanen beräknats enligt nu gällande kollektivavtal för arméns intendenturverkstäder och för centralplanen efter vissa ackordspriser, som gällde vid arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder, varvid utredningen syntes ha utgått från att de vid arméns nuvarande intendenturverkstäder gällande ackordsprislistorna utan ändringar skulle komma att tillämpas vid verkstäderna enligt garnisonsplanen och att de för de centrala beklädnadsverkstäderna gällande prislistorna helt automatiskt skulle kunna överflyttas till centralplanens verkstäder. Dessa båda förutsättningar sedda tillsammans gäve det intrycket, att möjligheterna att vid en fortlöpande rationalisering av garnisonsplanens verkstäder verkställa därav föranledda justeringar av ackordspriserna bedömts synnerligen försiktigt. Så mycket större fördomsfrihet vidlådde den andra förutsättningen, som, utan att ifrågasätta, huruvida förhållandena vid de centrala beklädnadsverkstäderna vore likartade med dem, som komme att bliva gällande för centralplanens verkstäder, utginge från att den enda räkneoperation, som vore erforderlig, vore att anpassa ackordspriserna till respektive lägre dyrorter. Bland löneomkostnaderna syntes också de kostnader, som å garnisonsplanen upptagits för anstaltsledning, kunna reduceras. Den administrationspersonal, som för dessa verkstäder upptagits, vore icke erforderlig. En förändring av löneomkostnaderna i den riktningen, att de minskade för garnisonsplanen och ökade för centralplanen, förefölle förbundet sannolik. En sådan förändring inverkade också på beräkningen av de sociala förmånerna, vilka i utredningen gjorts proportionella icke med antalet anställda utan med den utbetalda lönesumman, vilket inverkade ofördelaktigt på beräkningarna av garnisonsplanens omkostnader. I fråga om transportkostnader finge förbundet anföra, att det syntes, som om utredningen förbigått det merarbete, som måste uppkomma därigenom att förrådspersonal i större utsträckning måste tagas i anspråk för packning och uppäckning av tvätt- och reparationspersedlar samt skor. Härigenom uppstode ökade omkostnader för centralplanen. I utredningen hade föreslagits, att de löpande mindre reparationsarbetena samt ändringsarbeten vid nyinryckning av värnpliktiga och stammanskap, kommandering till skolor etc. skulle utlämnas på entreprenad till civila skräddare. De i detta avseende föreslagna åtgärderna vore icke tillfredsställande. Entreprenadförfarandet syntes komma att medföra svårigheter av olika slag. Det kunde förutsättas, att arbeten av ifrågavarande slag vore brådskande, varför krav om snabbt utförande måste ställas. Skulle arbetet överlåtas till entreprenör, måste denne stå till respektive förbands förfogande och vid påkommande arbeten åsidosätta sin civila verksamhet. Det kunde med hänsyn härtill på fullgoda skäl förmodas, att entreprenören beting-

ade sig ett pris för utförda reparationer, som väsentligt överstege de kostnader, som uppstode, om arbetet utfördes vid egna verkstäder. Då den verkställda utredningen enligt förbundets uppfattning icke gäve ett rättvisande resultat i fråga om kostnadsskillnaden mellan garnisons- respektive centralplanen och då förbundet ansåge garnisonsplanen erbjuda avsevärda praktiska fördelar hemställde förbundet, att garnisonsplanen genomfördes.

1945 års skoutredning: Kostnadssynpunkterna, liksom även transport- och administrationssynpunkter, gäve företråde åt statliga centrala skoreparationer. Möjlighet till fortsatt rationalisering föreläge också vid de centrala anstalterna, vilka dessutom kunde utnyttja erfarenheter från en mycket stor reparationskvantitet. Ur kapacitetssynpunkt skulle ett utläggande av skoreparationerna å den privata skoindustrien icke få någon större betydelse, enär redan i och med inrättandet av de utav 1943 års riksdag beslutade centralanstalterna den för den fria sektorn disponibla reparationsvolymen komme att nedgå, varjämte reparationsfrekvensen icke bleve av samma omfattning som under krigsårens höga beredskap. Icke heller ur sysselsättningssynpunkt talade skäl för ett avstående från centraliseringsidén. Skokommittén hade emellertid ansett skäligheten tala för att behandla ett företag fristående och oberoende av principfrågan, nämligen firman Eric Andersson & C:o i Hallsberg, vilket företag år 1943 uppfört en särskild anläggning för skoreparationer tydligen i syfte att även efter kriget erhålla reparationsarbeten för kronan. Företagets kapacitet hade uppgivits till 200 par skodon per dag. Därest centralanstalterna helt skulle omhändertaga försvarets skoreparationer, måste denna rörelse nedläggas eller en övergång ske till nytillverkning. Undersökas borde måhända därför, huruvida företaget lämpligen kunde inordnas i det statliga reparationsarbetet. Vid ett genomförande av centraldrift syntes böra övervägas att, för den händelse företaget så önskade, i lämplig utsträckning överföra viss maskinutrustning till centralanstalt. För det fall att arbetskraft frigjordes, borde förutsättningarna för en överföring av arbetskraften till centralanstalt undersökas. Då företaget även sysselsatte sig med experiment för arméförvaltningens räkning med skor tillverkade enligt den s. k. Ago-metoden, syntes även detta sammanhang förtjänt att observeras. Vad slutligen anginge frågan huruvida vid anlåtande av privata skofabriker några särskilda tekniska fördelar erbjöde sig, som kunde tänkas motverka de nackdelar som i övrigt uppstode, kunde en fördel sägas ligga i att vid en kombinerad anläggning de erfarenheter som vunnits vid utförda skoreparationer kunde utnyttjas vid skofabrikationen och sålunda omsättas i förbättrade skotyper. Emellertid vore centralanstalterna tillförsäkrade erfarenheterna från en sådan kombinerad driftsform genom den statliga skofabriken i Karlskrona. Icke heller ur denna synpunkt torde sålunda lämplighetsskäl tala för att förlägga reparationerna till andra verkstäder än centralanstalter.

Två reservanter i 1945 års skoutredning (herrar Bahrke och Byhlén): Uppslag till ändrade konstruktionsprinciper i avsikt att nedbringa reparationsarbetet kunde framkomma endast genom noggranna fortlöpande undersökningar av högt kvalificerad teknisk personal. Dessa undersökningar kunde enligt reservanternas mening verkställas tillfredsställande endast vid de skofabriker, vilka utförde såväl nytillverkning som reparation av militärskodon. Ärendet borde fördensskull hänvisas till ny allsidig utredning.

Svenska skofabrikantföreningen: Föreningen hade funnit, att det skäl, varpå utredningsmannen huvudsakligen grundat sina slutsatser i denna del, nämligen att kostnadsjämförelsen mellan reparationer vid de privata fabrikerna och de planerade centralanstalterna utfölle till de förras nackdel, icke vore tillräckligt styrkt, när en sådan jämförelse överhuvud taget icke kunde göras med sådana beräkningsgrunder som använts. Föreningen hemställde därför, att

frågan om den militära skoreparationstjänstens överförande till de planerade centralanstalterna bleve föremål för en förnyad eller kompletterande utredning, där de privata fabrikerne lämnades tillfälle att inkomma med kalkyler.

Försvarets civila tjänstemannaförbund har riktat i stort sett samma erinringar mot centraliseringens fullföljande, som framkommit i intendenturavdelningens yttrande.

Utredningsmannen har av mig beretts tillfälle taga del av de invändningar mot den verkställda utredningen, som framkommit från speciellt intendenturavdelningens, personalförbundens och industriens sida. I särskilda promemorior har utredningsmannen punkt för punkt granskat de sålunda framförda invändningarna, vilka funnits icke kunna nämnvärt påverka utredningens slutomdöme. Då det skulle föra för långt att i detalj ingå på dessa spörsmål, som i stor utsträckning äro av teknisk natur, hänvisar jag för frågans närmare belysning till handlingarna i ärendet. Av promemoriorna lämnas dock här följande sammandrag.

Efter att ha konstaterat att den av intendenturavdelningen framförda kritiken av de utförda årskostnadsberäkningarna icke är riktig och i vissa fall är grundad på i praktiken ogenomförbara antaganden, går utredningsmannen in på ett bedömande av intendenturavdelningens kostnadskalkyler i deras olika delar och framhåller bl. a., att man vid lönekostnadernas beräkning icke kan bortse från rådande dyrortsgruppering men att besparingen i lönekostnader självfallet kan komma att minska vid en eventuell sammanträngning av löneskalan för högsta och lägsta dyrorter. Skulle spännvidden mellan den högsta och lägsta dyrorten minskas från för närvarande omkring 25 % till exempelvis 18 %, kommer detta att medföra en minskad besparing för centralplanen i jämförelse med garnisonsplanen av endast omkring 15 000 kronor per år. De minskade kostnaderna för direkta löner, som den genomförda centraliseringen av underhållstjänsten kommer att medföra, förklaras i huvudsak av centralplanens rationaliserade och mekaniserade stordrift, som medger att en större arbetsvolym kan avverkas per arbetare. Detta förhållande möjliggör erhållandet av lägre ackordspriser för varje arbetsmoment.

Utredningsmannen påvisar vidare, att behovet av egna serviceorgan vid truppförbanden icke kan ekonomiskt eller praktiskt motiveras. De vid förbanden för ändamålet anställda arbetarna skulle sålunda icke kunna ekonomiskt sysselsättas annat än under en obetydlig del av arbetstiden. Den arbetsvolym, som enligt intendenturavdelningens mening borde påläggas dessa arbetare, är nämligen av ringa storleksordning och av sådan natur, att densamma såsom regel måste utföras i ett sammanhang och under en begränsad tidsperiod. Det föreslagna entreprenadförfarandet för dessa arbeten är därför avsevärt billigare och är dessutom för vissa slag av arbeten ofrånkomligt även vid genomförande av garnisonsplanen. Merkostnaden per år för anställandet av särskilda skraddare och skomakare för åsyftade servicearbeten vid enskilt förlagda truppförband under garnisonsplanen har lågt beräknats till 41 000 kronor årligen. Anlitas i stället privata entreprenörer skulle kostnaden endast

uppgå till en del av detta belopp. Att vissa arbeten därjämte kunna uppdragas åt icke yrkeskunnig förrådspersonal och att detta redan nu tillämpas på vissa håll har jämväl av utredningsmannen påvisats. Den av intendenturavdelningen framlagda beräkningen, enligt vilken årskostnadsbesparingen för centralplanen skulle utgöra endast omkring 200 000 kronor, finner utredningsmannen, efter att i varje enskild detalj ha granskat beräkningen, följaktligen ohållbar.

Utredningsmannen framhåller även, att underhållstjänsten icke gärna kan utföras på ett enklare och smidigare sätt än vad som förutsatts för centralplanen. Sålunda avhämtas varje vecka tvätt- och reparationsgodset genom centralanstaltens försorg vid förbandets förråd, där det sedermera avlämnas helt och rent samtidigt som nytt reparationsgods avhämtas. Intet skäl talar för att omloppstiden i de centrala anstalterna skulle bli längre än i garnisonsanstalterna.

Yrkesutbildningen för värnpliktiga skraddare och skomakare finner utredningsmannen slutligen kunna ordnas fullt tillfredsställande vid de centrala anstalterna. Denna utbildnings förläggande till centralanstalterna medför emellertid vissa merkostnader för utspisning och förläggning utanför respektive kaserner. Merkostnaden beräknar utredningsmannen till omkring 5 000 kronor, vilket belopp alltså bör påläggas centralplanen, varigenom årsbesparingen skulle komma att minska med motsvarande belopp.

Oavsett att centralanstalterna i första hand äro avsedda för att uppnå största möjliga ekonomi i underhållstjänsten under fredstid, framhåller utredningsmannen därjämte, att anstalterna böra uppföras på sådana orter, att anstalterna jämväl ur beredskapssynpunkt och under krig kunna fylla för dem avpassade uppgifter. Trots att en större anstalt alltid har lättare att svälla ut än en mindre, måste man städe under ett beredskapsläge räkna med, att den privata industrien måste träda in för att underhållsbehoven skola kunna tillgodoses. Berörda industriföretag ha ingen svårighet att på kort tid ställa om till reparationsarbeten för militära behov. Risken för att centralanstalterna skola komma att förstöras genom anfall från luften torde icke vara större än för garnisonsanstalterna, som förutsatts förlagda inom truppförbandens kaserner.

*Före-
draganden.*

Den av 1943 och 1944 års riksdagar godkända planen för centralisering av försvarets ifrågavarande underhållstjänst innebär, att verksamheten skall koncentreras till sju centrala anstalter, förlagda till Stockholm, Boden, Visby, Långsele, Herrljunga, Mjölby och Hässleholm. Med uppförande av anstalten i Hässleholm skall dock enligt riksdagens beslut anstå; de till södra delen av landet förlagda truppförbanden skola tills vidare betjänas av den vid förutvarande tvångsarbetsanstalten i Landskrona befintliga tvättinrättningen, vilken för ändamålet ställts under fabriksstyrelsens förvaltning. Åt fabriksstyrelsen har i samband härmed uppdragits att till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till ordnandet av underhållstjänsten för till landets södra delar förlagda truppförband. Hittillsvarande ordning för underhållstjänstens bedri-

vande har vidare ansetts böra bibehållas vid ett antal från närmaste centrala anstalt avsidet belägna militära enheter ävensom i Karlskrona.

Centraliseringen har hittills fortskridit så långt, att Visbyanstalten färdigstälts och tagits i bruk. För Stockholmsanläggningen ha nyligen fastställts situationsplan och ritningar, varjämte byggnadstillstånd meddelats. Frågan om fastställelse av situationsplan och meddelande av byggnadstillstånd för Bodenanläggningen är beroende på Kungl. Maj:ts prövning. För anstalterna i Långsele, Herrljunga och Mjölby äro situationsplaner och ritningar under utarbetande inom fabriksstyrelsen.

Bland annat på grund av inträdd prisstegring men även för möjliggörande av ytterligare rationalisering av driften vid de beslutade anläggningarna har fabriksstyrelsen för nästkommande budgetår hemställt om anvisande av tilläggsanslag för byggnadsändamål samt för anskaffning av maskiner och teknisk utrustning. Anslagsäskandena sluta på sammanlagt omkring en miljon kronor. Överbefälhavaren har med hänsyn härtill ifrågasatt, om icke med uppförande av en utav anstalterna i Långsele, Herrljunga och Mjölby borde anstå och härigenom frigjorda medel användas för fullföljande av byggnadsprogrammet i övrigt.

Emellertid ha även ur andra synpunkter betänkligheter framkommit mot ett fullföljande i full utsträckning av centraliseringsplanen. Sålunda har försvarsverkens civila personals förbund ansett, att centraliseringen borde begränsas till de tre anstalterna i Boden, Stockholm och Visby men att i övrigt underhållstjänsten borde ombesörjas garnisonsvis. Från skoindustriens sida har vidare uttryckts önskemål om att skoreparationer för kronans räkning måtte fortsättningsvis liksom under beredskapstiden utläggas på de privata skofabrikerna. I sammanhang härmed ha tvivelsmål yppats rörande de planerade centralanstalternas ekonomiska bärighet, varvid såväl intendenturavdelningen som personalförbundet företrätt den uppfattningen, att en garnisonsvis genomförd centralisering, vartill avdelningen tagit initiativ under de gångna beredskapsåren, ur olika synpunkter vore att föredraga framför en längre gående koncentration av verkstadsdriften.

Vad sålunda anförts ger vid handen att en förskjutning i uppfattningen på dessa håll skett under överbägandena i den föreliggande frågan. Sålunda ha både intendenturavdelningen och personalförbundet ursprungligen varit inriktade på ett bibehållande av den *förbandsvis* bedrivna underhållstjänsten, dock med gemensam anstalt på orter med mer än ett förband. Sedan det visat sig, att en dylik decentraliserad organisation är i ekonomiskt hänseende orimlig, förorda avdelningen och förbundet numera ett sammanförande *garnisonsvis* av driften vid de nuvarande förbandsverkstäderna, varigenom dock ett flertal truppförband komma att sakna reparationsverkstäder på sina förläggingsorter. Till stöd härför åberopas det oaktat i huvudsak samma skäl som tidigare anförts för ett bibehållande i princip av den truppförbandsvis bedrivna underhållstjänsten.

Av det sagda framgår att meningsskiljaktigheterna väsentligen gälla graden av centralisering. Sedan numera truppförbandsvis bedriven underhålls-

tjänst icke av någon förordas, står valet mellan garnisonsverkstäder och centralanstalter. Ehuru beslut från statsmakternas sida redan föreligger om anordnande av centralanstalter, har jag — med beaktande av att de mot centralanstaltsplanen riktade invändningarna delvis tagit sikte på de ekonomiska kalkyler, vilka legat till grund för statsmakternas ställningstagande — ansett mig böra föranstalta om en närmare undersökning rörande den ekonomiska vinsten av ett sammanförande av underhållstjänsten till de beslutade centralanstalterna i Långsele, Herrljunga och Mjölby i jämförelse med den vinst, som skulle uppkomma vid garnisonsvis genomförd centralisering för motsvarande delar av försvaret. Den för detta ändamål tillkallade utredningsmannen har på grundval av en synnerligen ingående undersökning, som bygger på förutsättningar, vilka under undersökningens gång godtagits av intendenturavdelningens experter, kommit till det resultatet, att garnisonsplanen medför en årskostnad som med 980 000 kronor — eller med mer än 50 % — överstiger motsvarande kostnad för centralanstaltsplanen. Undersökningen har dessutom i allt väsentligt bekräftat riktigheten av tidigare verkställda beräkningar rörande fördelarna i övrigt av en övergång till central drift. Intendenturavdelningen har uppskattat motsvarande kostnadskillnad — till förmån för centralanstaltsplanen — till omkring 200 000 kronor, innebärande en kostnadsökning med endast något över 10 % för garnisonsplanen.

Om ock de ekonomiska kalkyler, som framlagts av utredningsmannen, kunna på en eller annan punkt diskuteras, synes det ställt utom varje tvivel, att ett fullföljande av den av statsmakterna beslutade centralanstaltsplanen kommer att medföra ett ekonomiskt sett avsevärt gynnsammare driftsresultat än garnisonsvis ordnad verkstadsdrift. Även om vinsten beräknas till så lågt belopp som i intendenturavdelningens kalkyl skett — denna kalkyl synes mig emellertid icke kunna vara ekonomiskt hållbar — blir dock besparingen av den storleksordningen att den bör tillvaratagas. Likaså finner jag av den gjorda undersökningen framgå, att ekonomiska skäl icke kunna motivera att den privata industrien under fredsförhållanden anlitas för någon eller några grenar av denna underhållstjänst, detta så mycket mindre som frågan härom för industriens vidkommande ur kapacitets- och sysselsättningsynpunkt knappast är av större vikt. De invändningar som från andra än ekonomiska utgångspunkter framförts mot centralanstaltsplanen voro redan vid statsmakternas beslut åren 1943 och 1944 föremål för övervägande och kunna nu icke medföra ett ändrat ställningstagande. Det synes mig vara att antaga, att de blivande centralanstalterna skola visa sig vara fullt i stånd att tillfredsställande lösa de med underhållstjänsten förenade problemen såväl i tekniskt hänseende som med hänsyn till rent militära önskemål och bedömanden.

Jag saknar således anledning att ifrågasätta ändring i det byggnadsprogram som av statsmakterna redan beslutats. Jag förutsätter emellertid, att Kungl. Maj:t skall äga frihet att inom ramen för tillgängliga medel vidtaga de dispositioner med avseende å underhållstjänstens ändamålsenliga ordnan-

de som må befinnas påkallade. Skulle det sålunda finnas lämpligt att — såsom redan skett vad beträffar den för södra Sverige avsedda anläggningen — utnyttja redan befintliga anläggningar för centralanstaltsplanens genomförande, synes hinder härför icke böra föreligga i den mån kostnaderna härigenom kunna nedbringas. Huruvida, såsom i ärendet ifrågasatts, några särskilda åtgärder från statens sida böra vidtagas för att kompensera aktieföretaget Eric Andersson & C:o skofabriker i anledning av eventuell förlust genom uteblivna reparationer för kronans räkning synes böra få bli beroende av övervägande inom fabriksstyrelsen.

Däremot är jag icke beredd att nu förorda ett nedläggande av verksamheten vid de mindre tvätt- och reparationsanstalter, som förutsatts skola alltjämt ombesörja underhållsverksamheten vid därav berörda delar av försvaret. Icke minst med tanke på möjligheten av en nedgång i omsättningen vid centralanstalterna i samband med blivande förändringar i försvarsorganisationen eller uppkommande minskningar i värnplikts- och manskapskontingenterna synes det mig välbetänkt, att den sysselsättningskapacitet, som verksamheten vid dessa mindre anläggningar representerar, tills vidare behandlas såsom en från den centraliserade verkstadsdriften fristående verksamhet, som framdeles i mån av utrymme kan överflyttas till central anstalt. Härutinnan lär det få ankomma på Kungl. Maj:t att i sinom tid besluta.

De av fabriksstyrelsen framlagda beräkningarna rörande det ytterligare medelsbehov, som erfordras för centraliseringsprogrammets genomförande, ha icke givit mig anledning till erinran. Jag har härvid utgått från att Stockholmsanläggningen dimensioneras för tillgodoseende av vissa civila statsmyndigheters tvättbehov. Jag räknar således med ett medelsbehov av i avrundade tal 410 000 kronor för uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter och 610 000 kronor för anskaffning av maskiner och annan utrustning för dessa anstalter.

Under åberopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att under Försvarets fabriksfond för budgetåret 1946/47 anvisa

dels till Uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter ett investeringsanslag av 410 000 kronor;

dels ock till Anskaffning av maskiner och annan utrustning för centrala tvätt- och reparationsanstalter ett investeringsanslag av 610 000 kronor.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Erland Kock.